

Clasificarea semantică a verbelor în limba română

Ion BĂRBUȚĂ

Doctor în filologie, conferențiar cercetător

E-mail: ion.barbuta@sti.usm.md

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2649-8276>

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM (Chișinău)

Semantic Classification of Verbs in Romanian

Abstract

The main objective of the article is to create a typology of verbs according to their semantic features. The most general features that define the verb are examined and described in terms of the three components of its functional-semantic value: intension, extension and implication. At the same time, the study tries to reveal the relationship between the semantic structure of the verbs and their function in the sentence. Through this objective, he goes beyond the level of isolated words by analysing the manifestation of verbs in the structure of the statement. Considering the role of the verb in the constitution and functioning of the utterance, we should admit that the establishment of semantic features with relevance for their morphosyntactic behaviour could serve as an important factor for the functional-semantic description of utterances. In this way, the examination of the way in which the semantic categories are manifested in the syntactic plane would bring more light regarding the mechanism of the articulation of the semantic and syntactic levels in the act of communication.

Keywords: the functional-semantic value of the verb, categorical meaning, referential meaning, intensity, extension, implication.

Rezumat

Articolul are ca obiectiv principal realizarea unei tipologii a verbelor în funcție de trăsăturile lor semantice. Sunt examinate și descrise cele mai generale trăsături care definesc verbul sub aspectul celor trei componente ale valorii lui funcțional-semantice: intensiunea, extensiunea și implicația. În același timp, studiul încearcă să releve relația dintre structura semantică a verbelor și funcționarea lor în enunț. Prin acest obiectiv el depășește nivelul cuvintelor izolate analizând manifestarea verbelor în structura enunțului. Având în vedere rolul verbului în constituirea și funcționarea enunțului, ar trebui să admitem că stabilirea trăsăturilor semantice

cu relevanță pentru comportamentul lor morfosintactic ar putea servi drept factor important pentru descrierea funcțional-semantică a enunțurilor. În felul acesta, examinarea modului în care categoriile semantice se manifestă în plan sintactic ar aduce un plus de lumină în ce privește mecanismul articulării nivelurilor semantic și sintactic în actul comunicării.

Cuvinte-cheie: valoarea funcțional-semantică a verbului, semnificat categorial, semnificat referențial, intensiune, extensiune, implicație.

Clasificarea semantică a verbelor a inspirat o literatură lingvistică foarte bogată. Abordările adoptate în aceste lucrări sunt variate determinând existența unui număr mare de clasificări atât în studiul unei limbi aparte, cât și în plan tipologic. Examinarea clasificărilor bazate pe trăsăturile semantice ale verbelor scoate la iveală o diversitate mare de opinii pornind de la criteriile de clasificare și finalizând cu subsansamblurile lexico-semantice de verbe. De multe ori, clasificările verbelor sunt prezentate sub forma unor ierarhii cu mai multe niveluri atestându-se numeroase interferențe dintre elementele claselor identificate. În plus, cele mai multe clasificări au în vedere aspecte izolate fără a fi luate în calcul trăsăturile semantice caracteristice verbelor în ansamblul lor. Anume de aceea situația din acest domeniu este departe de a fi clară și univocă, consensul dintre lingviști fiind slab chiar și în ce privește principiile de clasificare de bază.

Până în momentul de față, o clasificare general acceptată a verbelor care să țină cont de ansamblul de trăsături semantico-sintactice ale acestor unități lexicale nu există și e puțin probabil să fie realizată în curând, ceea ce se explică, în primul rând, prin complexitatea semanticii lexicale a verbului. În plus, fiecare clasificare are la bază principii și aspecte care sunt determinate de obiectivele studiului. Este evident că și tipologia prezentată în continuare nu are pretenția de a fi exhaustivă. Ea stabilește doar principiile generale de clasificare, fiecare dintre subclasificările descrise meritând o analiză aprofundată.

În îndelungata tradiție de studiere și clasificare a verbelor, lingviștii au urmărit să identifice dimensiunile esențiale ale semanticii verbale. Fiind una dintre cele patru părți de vorbire cu autonomie semantică și funcțională, verbul se definește, în plan semantic, prin următoarele două straturi de semnificație: semnificatul categorial și semnificatul referențial. Semnificatul categorial, componenta de natură conceptuală, constituie modul de interpretare semantică la nivelul unităților lexicale a elementelor din realitate. Acestea pot fi prezentate prin mijloace de limbă ca obiect (prin substantiv), ca însușire (prin adjectiv), ca proces (prin verb) sau în calitate de caracteristică a procesului sau a însușirii (prin adverb) (Coșeriu, 1994, p. 67; Coșeriu, 1994–1995, p. 43).

Trăsătura semantică fundamentală a verbului în plan categorial este semul /+proces/ definit într-un sens larg drept „tot ceea ce se desfășoară în timp”.

Prin urmare, verbul desemnează entitățile din realitate dintr-o perspectivă procesuală, conceptualizându-le ca evenimente cu desfășurare pe axa temporală.

Semnificatul referențial, cea de a doua componentă a sensului lexical al verbului, are la bază informația despre trăsăturile esențiale ale referentului. După cum se știe, orice entitate definită ca referent poate fi considerată din punct de vedere calitativ, cantitativ și relațional. În felul acesta, valoarea funcțional-semantică a verbului este marcată de următoarele trei aspecte: aspectul calitativ, reflectă trăsăturile distinctive ale procesului descris prin intermediul structurii semice a verbului; aspectul cantitativ, se referă la trăsăturile aspectual-temporale ale acțiunii desemnate de verb și aspectul relațional, reprezintă capacitatea verbului de a deschide poziții libere ocupate la nivelul enunțului de actanți și de circumstanțe. Așadar, fiind constituit ca rezultat al reflectării caracteristicilor calitative, cantitative și relaționale ale referentului, semnificatul referențial înglobează următoarele trei elemente constitutive: intensiunea (aspectul calitativ), extensiunea (aspectul cantitativ) și implicația (aspectul relațional).

Trasarea reperelor de ansamblu privind analiza structurii semantice a verbului face posibilă identificarea trăsăturilor semantice care servesc drept bază pentru clasificarea lexemelor din această clasă. După cum vom încerca să demonstrăm, distincțiile circumscrise intensiunii, extensiunii și implicației verbului sunt relevante pentru stabilirea claselor semantice ale acestei părți de vorbire.

O încercare de sistematizare prealabilă a criteriilor de clasificare a verbelor ne permite să distingem următoarele tipuri: 1) criterii bazate pe trăsăturile semantice de natură intensională, 2) criterii bazate pe trăsăturile semantice de natură extensională și 3) criterii bazate pe trăsăturile semantice implicaționale (valențiale) ale verbului.

1. Clasificarea verbelor pe baza trăsăturilor intensionale. După cum s-a menționat, intensiunea este componenta care structurează, la nivelul limbii, informația esențială despre referent. În cazul verbului, intensiunea întrunește un set de trăsături organizate în conformitate cu dominantă semantică definită drept forma/natura procesului desemnat de verb. Trăsăturile intensionale cu cel mai mare grad de generalitate din structura semnificatului referențial al verbelor cuprinse în dimensiunea dată sunt: /+acțiune/, /+devenire/, /+stare/, /+relație/ (Constantinovici, 2007, p. 53). Pornind de la aceste trăsături se disting următoarele patru clase de verbe: verbele de acțiune, verbele de devenire, verbele de stare și verbele de relație.

Verbele de acțiune semnifică procese dinamice. Specific pentru aceste procese este faptul că ele se prezintă ca o înșiruire de etape:

a alerga, a duce, a face, a găti, a lupta, a merge, a sări.

Câmpul semantic al verbelor de acțiune reprezintă zona centrală a verbului. Unitățile lexicale din această subclasă posedă toate sau aproape toate trăsăturile

specifice verbului ca parte de vorbire. Reprezentantul tipic al acestei subclase este considerat verbul *a face*. Verbele cu trăsătura /+dinamicitate/ exprimă o gamă largă de acțiuni care pot fi de natură: fizică (*a alerga, a merge, a înota*), fiziologică (*a digera, a răsufla*), mentală, intelectuală (*a gândi, a medita*), perceptivă (*a auzi, a vedea*), emoțională (*a entuziasma, a impresiona*), socială (*a colabora, a conduce*).

Verbele de acțiune se definesc, de regulă, printr-o structură semantică complexă. Pe lângă dominantă semantică /+dinamicitate/, ele pot conține în structura lor semică o serie de seme cu un grad de generalizare mai mic și, respectiv, cu un grad mai scăzut de cuprindere a unităților lexicale.

Verbele de devenire exprimă transformări calitative sau cantitative ale obiectelor finalizate printr-o schimbare de stare, adică prin trecerea într-o nouă stare (Popescu, 2000, p. 64):

a adormi, a se coace, a se decolora, a se demoda, a se îmbogăți, a se înnegri, a se ofili, a se pietrifica, a putrezi, a rugini, a se rumeni, a se schimba.

Devenirile nu depășesc sfera subiectului fiind definite drept procese imanente. Ele implică existența unei entități cu caracter pasiv care trece de la o stare la alta. Caracteristic pentru acest tip de participanți este faptul că nu inițiază procesul, ci doar suportă efectele lui (Evseev, 1974, p. 94).

Dominanta semantică a verbelor din clasa dată este semul /+schimbare/. Elementul prototipic al acestei subclase este considerat verbul *a se schimba*. Verbele de devenire sunt intransitive, necauzative. Devenirea este o schimbare de stare având caracter perfectiv. În plan formal, verbele intransitive pot fi nepronominale (fără *se*) sau pronominale (cu *se*):

a îmbătrâni, a înfrunzi, a îngheța, a întineri, a regresa; a se dezvolta, a se dilata, a se fărâmița, a se îndrepta, a se îngrășa, a se usca.

Verbele de devenire pot desemna diferite tipuri de schimbări, și anume: schimbări în starea, în forma fizică sau în înfățișarea subiectului: *a crește, a înverzi, a se ofili, a slăbi, a se scurta*; schimbări în starea psihică a subiectului (acestea mai sunt numite și verbe de sentiment):

a se amări, a se bucura, a se îndurera, a se înfuria, a se mira.

Verbele de stare exprimă diferite ipostaze existențiale ale obiectelor:

a absentă, a se afla, a exista, a hiberna, a se neliniști, a suferi, a trândăvi, a trăi.

Stările se opun acțiunilor prin faptul că reprezintă procese lipsite de dinamism, dar și devenirilor, fiind procese care nu presupun niciun fel de schimbări. Starea este considerată cel mai simplu tip de proces, fiind constituită din momente nediferențiate calitativ.

Starea se consumă în sfera participantului care funcționează în calitate de purtător al stării. Ea nu se extinde asupra altui obiect. Prin aceasta se explică faptul că aceste verbe sunt intransitive, fiind folosite în structuri uniactanțiale. Reprezentantul tipic al acestei subclase este verbul *a fi*.

În general, prin stare se înțelege situația în care se află cineva sau ceva, și anume: existența, localizarea, modul în care se prezintă lucrurile sau ființele. Din acest punct de vedere, se diferențiază următoarele subclase de verbe: verbe care exprimă existența/inexistența subiectului (*a dăinui, a ființa, a lipsi*); localizarea subiectului (*a se găsi, a locui, a se plasa*); starea fizică sau psihică a subiectului (*a dura, a dormita, a se odihni, a se îngrijora, a se pasiona*).

Verbele de relație semnifică diferite tipuri de raporturi stabilite între lucrurile și fenomenele din realitate:

a avea, a depinde, a coincide, a deține, a domina, a îngloba, a poseda, a stăpâni.

Chiar dacă implică prezența a doi participanți statici (*Studentii depind încă de părinți. Pădurea înconjoară satul.*), aceste verbe au o structură semică mai simplă decât verbele de acțiune. Verbele din această subclasă exprimă următoarele tipuri de relații: relație de posesie (*a aparține, a avea*), relație de incluziune (*a conține, a include*), relație de cauză (*a determina, a provoca*), relație de comparație (*a se asemăna, a se distinge*), relații spațiale (*a se învecina, a se mărgini*), relații temporale (*a anticipa, a urma*), relații de rudenie (*a se înfrăți, a se înrudi*) etc.

2. Clasificarea verbelor în funcție de trăsăturile extensionale. Extensiunea verbului are la bază informația legată de evaluarea proceselor sub aspect cantitativ. Caracteristica proceselor din acest punct de vedere ține de localizarea lor pe axa temporală: orice proces se caracterizează printr-o anumită durată. În general, un proces poate cuprinde un punct de pornire, una sau mai multe faze intermediare și un punct final. În felul acesta, extensiunea verbului subsumează trăsăturile semantice legate de ceea ce se numește temporalitate internă sau timp immanent.

Extensiunea verbală nu este o componentă omogenă. Ea întrunește multiple valori având legătură cu durata procesului, aceasta reprezentând modalitatea de localizare a procesului pe linia imaginară a timpului. De cele mai multe ori, pentru desemnarea acestei componente semantice a verbului este folosit termenul aspectualitate, care întrunește un spectru amplu de trăsături (a se vedea: Feuillet, 2001, p. 3).

În interpretarea extensiunii verbale în lucrarea de față, termenul este restrâns la trăsăturile semantice care țin de structura intervalului de desfășurare a procesului desemnat de verb (GALR, I, 2005, p. 449). Sub aspectul organizării, extensiunea verbală reprezintă un sistem tridimensional cuprinzând trăsături semantice structurate în conformitate cu următorii parametri:

- a) procesul considerat din punctul de vedere al modului de desfășurare;
- b) procesul văzut sub aspectul intervalului de desfășurare;
- c) procesul examinat din perspectiva punctului final reprezentând limita lui internă.

Trăsăturile semantice identificate în baza acestor dimensiuni (modul de desfășurare, durata, limita procesului) sunt organizate în conformitate cu

următoarelor opoziții binare: 1) dinamic ~ static; 2) durativ ~ momentan și 3) perfectiv ~ imperfectiv.

Referitor la modul în care se manifestă aceste opoziții, trebuie menționat că ele sunt determinate de specificul semantic al fiecărui verb în parte. Constituind niște caracteristici ale laturii cantitative a proceselor, modul de desfășurare, intervalul și punctul final al procesului depind de conținutul lexical concret al verbului, fiind cuprinse în însăși matricea semantică a verbului. Prin urmare, în cele ce urmează, trăsăturile extensionale vor fi descrise prin corelație cu intensiunea verbului (contextul intern). În același timp, va fi luată în calcul relația stabilită între semantica verbului și semnificația anumitor determinanți implicați de acesta, astfel că analiza semantică a extensiunii verbale va fi completată prin analiză contextuală (contextul extern).

Opoziția dinamic ~ static. Dimensiunea semantică centrală care se află la baza acestei opoziții este modul de desfășurare a procesului prin care se înțelege posibilitatea fragmentării lui în „părți mai mici” diferențiate calitativ (*Ibidem*). În aceste condiții este importantă delimitarea, în structura procesului, a unor faze, etape, cum ar fi punctul inițial, cel puțin o etapă internă și punctul final, ceea ce, în termeni mai simpli, poate fi descris drept începutul, continuarea și sfârșitul procesului. De exemplu, procesul desemnat prin verbul *a construi* (cu sensul de bază „a realiza o construcție de proporții, care necesită lucrări numeroase și complexe”) întrunește o serie de activități având drept rezultat final înălțarea unui obiect.

Vom încerca să arătăm ce se înțelege prin dimensiunea definită drept „mod de desfășurare a procesului” analizând procesele desemnate de verbele din enunțurile care urmează:

Avionul zboară deasupra oceanului. Stânca atârnă deasupra prăpastiei.

Observăm că ambele procese descrise prin enunțurile citate pot fi caracterizate sub aspectul localizării pe axa temporală. Ceea ce le diferențiază este însă posibilitatea delimitării în structura lor a unor etape distincte. Astfel, în desfășurarea acțiunii de a zbura putem distinge anumite faze, iar în cazul celui de al doilea proces această distincție este imposibil de realizat: starea nu presupune nicio schimbare pe tot parcursul existenței sale, ceea ce înseamnă că nu poate fi vorba de segmentarea acestui proces în părți, în faze interne diferențiate calitativ. După cum constată cercetătorii, stările reprezintă niște procese indivizibile în faze succesive. Orice descompunere a unui astfel de proces în părți nu ar avea niciun rost, fiindcă ele nu s-ar deosebi prin nimic unele de altele.

Conchidem, astfel, că procesele sunt de două feluri: procese care admit segmentarea în „părți mai mici” (*a cânta, a lucra, a repara*) și procese care nu presupun faze succesive (*a păzi, a respecta, a sta*). Cele dintâi pot fi concepute

ca o succesiune de etape, de faze, iar cele de la urmă exclud orice evoluție pe tot parcursul desfășurării lor (Martin, 1984, p. 4).

Prin urmare, în funcție de prezența sau de absența trăsăturii /+proces divizibil în etape/ în structura lor semantică, verbele se împart în următoarele două subclase:

1) verbe dinamice (*a alerga, a înota, a lucra, a merge, a se plimba, a savura*) și 2) verbe statice, nondinamice (*a se afla, a aparține, a dormi, a se odihni, a sta, a ști*).

De menționat că în practică delimitarea verbelor dinamice de cele statice nu e o sarcină ușoară. În aceste condiții, cercetătorii apelează la o serie de trăsături pe care elementele din fiecare dintre aceste clase le au în comun. După cum s-a spus, verbele cu dominantă semantică /+dinamicitate/ desemnează procese caracterizate sub aspectul intervalului de desfășurare. Despre procesele dinamice se spune că pot fi caracterizate din această perspectivă, chiar dacă acesta este uneori de o durată foarte scurtă, așa cum este cazul verbelor de genul:

a cădea, a exploda, a observa, a recunoaște, a tresări, a se trezi etc.

Se știe însă că procesele dinamice nu sunt unicele care presupun o localizare în timp. Ceea ce le caracterizează în mod special este faptul că ele presupun o desfășurare în timp, prin care se înțelege producerea în mod succesiv a unei serii de acțiuni. Legătura dintre noțiunea de proces dinamic și trăsătura „desfășurare” este relevată de Z. Vendler, care constată că verbele dinamice desemnează procese constând în faze care se succed în timp (Vendler, 1957, p. 144). Anume această caracteristică face ca verbele în cauză să poată apărea ca răspuns firesc la o întrebare de tipul: „*Ce se întâmplă / s-a întâmplat / se va întâmpla?*” Este adevărat că și procesele statice, nondinamice pot fi caracterizate sub aspectul localizării în timp, totuși despre ele nu se poate spune că se desfășoară, se produc. Ele doar durează în timp. Așadar, trăsătura /+desfășurare/ care este implicată de procesele dinamice este exclusă de procesele statice.

Există și alte trăsături de care se ține cont la delimitarea proceselor dinamice de cele statice, pe lângă cea legată de „fragmentarea procesului în etape diferențiate calitativ”. Pentru diferențierea verbelor celor două subclase se recurge, uneori, la criteriul omogenității proceselor sub aspectul existenței lor în timp. Astfel, procesele care implică o schimbare pe durata desfășurării lor sunt considerate *eterogene*, iar cele care nu presupun niciun fel de schimbări sunt calificate drept procese *omogene*. Un proces este considerat omogen dacă fiecare fază a sa are aceeași natură ca și întregul (Martin, 1988, p. 4; Recanati, Recanati, 1999, p. 171). Din acest punct de vedere, procesele dinamice definite drept procese caracterizate prin faze succesive neomogene se opun celor statice calificate drept procese cuprinzând faze succesive omogene.

Constatăm, astfel, că trăsătura „fragmentare a procesului în etape diferențiate calitativ” este asociată trăsăturii /+schimbare/. În sprijinul acestei afirmații

vom aduce câteva exemple, cum ar fi următoarele perechi de verbe alcătuite dintr-un verb dinamic și altul static: *a merge* și *a sta*, *a călători* și *a locui*, *a învăța* și *a cunoaște*. După cum observăm, cele două tipuri de procese se opun prin faptul că procesele statice nu presupun niciun fel de schimbări pe durata existenței lor în timp, ceea ce reprezintă o dovadă a faptului că, în cazul lor, este imposibilă delimitarea unor etape diferențiate calitativ.

O altă trăsătură considerată a fi importantă pentru delimitarea verbelor dinamice de cele statice este relevată de lingviștii care admit că durata nu este doar apanajul proceselor dinamice. Aceștia fac distincție între procesele cu durată intrinsecă și procesele pentru care este specifică durată extrinsecă. Se caracterizează prin durată intrinsecă procesele care au un punct final determinat de natura lor internă, iar durată extrinsecă este proprie proceselor care au un punct final arbitrar. Prezența sau absența duratei intrinseci permite să se opună procesele dinamice celor statice. Am putea ilustra diferența dintre procesele cu durată intrinsecă și cele cu durată extrinsecă reluând exemplele citate mai sus. Astfel, procesul desemnat prin verbul *a zbura* din enunțul *Avionul zboară deasupra oceanului*. se definește printr-un punct final natural, reprezentat prin aterizarea avionului. În același timp, în cazul procesului exprimat prin verbul *a atârna* folosit cu sens de stare din enunțul *Stânca atârna deasupra prăpastiei*. nu putem identifica un punct final care să derive din natura lui internă: starea descrisă de acest verb va dura până în momentul în care ea se va prăbuși în prăpastie. Acest moment însă nu are vreo legătură cu starea în cauză, nu reprezintă punctul final natural al ei.

Așadar, existența unor faze în desfășurarea procesului, cum ar fi punctul inițial, punctul final și cel puțin o etapă internă, reprezintă condiția esențială pentru identificarea unui verb ca fiind definit prin trăsătura /+dinamicitate/. În același timp, distincția ontologică fundamentală: procese concepute ca fiind capabile să aibă etape interne și procese în cazul cărora această delimitare nu este posibilă este susținută și de alte tipuri de distincții. Vom prezenta sumar trăsăturile prin care verbele dinamice se opun celor din clasa verbelor statice cu ajutorul tabelului care urmează.

Criteriaul:	Verbe cu trăsătura /+dinamic/ semnifică:	Verbe cu trăsătura /+static/ desemnează:
fragmentării	– procese fragmentate în faze interne diferențiate calitativ	– procese în cazul cărora această distincție nu este posibilă
omogenității	– procese înglobând faze succesive eterogene	– procese constituite din faze succesive omogene
punctului final	– procese cu durată intrinsecă, al căror punct final este determinat de natura lor internă	– procese cu durată extrinsecă, fără un punct final determinat de natura lor internă

Descrierea claselor de verbe delimitate în funcție de modul de desfășurare a procesului nu ar fi completă fără a fi examinată relația stabilită între trăsăturile extensionale și intensiunea verbului. Aceasta de la urmă reprezintă, în raport cu trăsăturile extensionale, ceea ce ar putea fi definit drept context intern. Astfel, dacă încercăm să analizăm componența celor două subclase de verbe din punctul de vedere al semnificatului lor referențial, trebuie să constatăm că subclasa verbelor dinamice este una centrală în câmpul semantic al procesului. Fiind cea mai numeroasă, această clasă este eterogenă în plan semantic. Din subclasa verbelor cu trăsătura /+dinamic/ fac parte, de regulă, verbele de acțiune (mai sunt numite și verbe de activitate). Pe de altă parte, din categoria verbelor caracterizate prin trăsătura /+static/ fac parte verbele de stare (*a dormi, a lăncezi, a locui, a se odihni, a trândăvi*) și verbele de relație (*a aparține, a coincide, a contrasta, a domina, a posedă, a stăpâni, a subaprecia*).

Cât privește procesele desemnate de verbele de trecere dintr-o stare în alta, ele ocupă, din acest punct de vedere, o poziție intermediară. În cazul devenirilor se produc anumite transformări, care le apropie de procesele dinamice. Ele însă diferă de acestea de la urmă prin faptul că implică un participant pasiv, care nu inițiază procesul, reprezentând el însuși obiectul ce suportă efectele lui:

a înfrunzi, a se îngălbeni, a întineri, a înverzi, a se ofili, a răci, a slăbi, a se umfla, a se usca, a se veșteji.

Specificul verbelor celor două subclase se manifestă și în ce privește comportamentul lor în raport cu semnificația determinantilor implicați, adică în raport cu contextul lor extern. După cum se menționează în studiile de lingvistică, trăsătura /+dinamic/ poate fi accentuată prin prezența, la nivelul enunțului, a unor sintagme sau adverbe specifice. Astfel, caracterul dinamic al unui proces poate fi stabilit datorită aditerii de către verbul respectiv a formulei *a fi pe punctul de ...* (= „a fi gata să...”):

*Avionul este pe punctul de a zbura. și *Stânca este pe punctul de a atârna.*

După cum putem observa, construcția în cauză, având rolul de a accentua caracterul dinamic al procesului, este imposibilă în cazul verbelor care exprimă procese statice. Prin urmare, compatibilitatea sau incompatibilitatea verbului cu anumiți determinanți servește drept test de identificare a celor două clase de verbe.

Opoziția durativ ~ momentan. O altă dimensiune semantică responsabilă de organizarea trăsăturilor extensionale ale verbului este durata intervalului de desfășurare a procesului. Considerate sub aspectul temporalității lor interne, procesele sunt de două feluri:

1) procese durative și 2) procese nondurative, momentane (numite uneori și procese instantanee, punctuale sau atomice) (Coșeriu, 1980, p. 20).

Caracteristica de bază a proceselor durative rezidă în faptul că presupun un anumit interval de desfășurare:

a alerga, a căuta, a dormi, a fabrica, a face, a gândi, a istovi, a munci, a se plimba, a șiroi, a trăi, a umbla, a urca, a viețui, a vântura, a zidi etc.

La rândul lor, procesele momentane sunt de scurtă durată:

a adormi, a ațipi, a cădea, a da, a exploda, a icni, a ieși, a licări, a opri, a plesni, a pocni, a replica, a smulge etc.

Distincția în cauză este pusă în legătură cu o altă trăsătură, și anume cu orientarea procesului către o limită, către un anumit rezultat. În acest caz, procesul este examinat din perspectiva extremităților care îl limitează, în special din perspectiva punctului lui final. În funcție de existența/absența punctului final, un proces poate apărea ca un interval închis, deci ca un proces limitat, a cărui durată, oricare ar fi aceasta, este cuprinsă între limite sau ca un interval deschis, deci ca un proces nelimitat. Procesele din prima categorie au un sfârșit determinat de natura lor, iar cele din a doua categorie nu dispun de un punct final propriu încheindu-se doar sub influența unor factori externi. Să luăm în considerare verbele din următoarele perechi:

a alerga – a intra, a căuta – a găsi, a cerceta – a descoperi, a merge – a ajunge, a sta – a porni, a trăi – a muri, a ține – a scăpa, a se uita – a zări, a urmări – a prinde.

Primele verbe ale acestor perechi semnifică procese durative, nerezultative, deci procese cu o durată nemăsurabilă, care nu implică un punct final. În același timp, verbele din partea a doua desemnează procese rezultative, momentane, adică procese orientate către o limită.

Este interesant de urmărit raportul stabilit între semantica verbului (contextul intern) și structura temporală a procesului desemnat de acesta. Din punct de vedere semantic, durata, adică intervalul de desfășurare a procesului, este o proprietate intrinsecă a semanticii verbului.

Examinând acest aspect, constatăm că interacțiunea dintre trăsăturile durativ – momentan și semnificația lexicală a verbului are un caracter complex, ceea ce se observă atunci când încercăm să delimităm aceste subclase de verbe. Astfel, printre verbele de acțiune pot fi, deopotrivă, atât verbe durative, cât și nondurative, momentane. În urma verificării prin metoda asocierii cu elementele temporale cu care acestea sunt contextualizate, se identifică drept durative verbele dinamice precum: *a călători, a curge, a elabora, a lucra, a studia, a urmări*, iar ca nondurative, momentane verbele dinamice precum: *a aprinde, a decola, a intra, a pleca, a sări, a trosni etc.* Aceeași situație se poate constata și în cazul verbelor de trecere dintr-o stare în alta. Printre acestea se numără atât verbe durative (*a se altera, a crește, a se dezvolta, a se îngălbeni, a se jerpeli*), cât și verbe momentane (*a apărea, a răbufni, a răsări, a țâșni, a se risipi, a se sfârși, a se stinge*). La rândul lor, verbele de stare sunt, de regulă, prin natura proceselor desemnate de ele, durative (*a se afla,*

a aparține, a aștepta, a avea, a crede, a dura, a iubi, a posedea, a rămâne, a sta, a șede, a ști, a veghea, a zăcea etc.)

Un statut nu prea clar sub aspectul duratei proceselor indicate au verbele de relație. La o primă analiză, s-ar părea că relațiile ar trebui să fie incluse în categoria durativelor. Dacă avem însă în vedere că durata procesului este dependentă de prezența etapelor interne în schema lui temporală, ar trebui să considerăm că relațiile nu implică desfășurare în timp, ceea ce înseamnă că reprezintă niște fenomene cu o durată nemăsurabilă sub aspectul desfășurării lor în timp.

Un tablou mult mai complex prezintă raportul stabilit între trăsăturile semantice durativ/momentan ale verbului și semantica determinanților de timp adverbial (Renaud, 2002, pp. 24-25). După cum se știe, trăsăturile semantice avute aici în vedere reprezintă categorii latente ale lexemului verbal. Ele nu dispun de mijloace proprii de expresie fiind actualizate în context datorită interacțiunii cu anumiți determinanți. În felul acesta, opoziția momentan ~ durativ se manifestă și la nivelul combinării verbului cu determinanți cu valoare temporală.

Din acest punct de vedere, verbele durative se disting prin faptul că sunt compatibile cu determinanți care prezintă timpul ca pe un continuum. Pentru aceste verbe este caracteristică, într-o mai mare măsură, combinarea cu circumstanțialele care exprimă timpul ca interval, durată:

L-am așteptat mai mult de o oră. Au mers toată ziua și toată noaptea.

O construcție frecvent utilizată în combinație cu verbele durative are următoarea structură: *timp de* + numeral + unitate de timp:

L-au căutat timp de trei săptămâni. Poporul acesta a locuit pe aceste meleaguri timp de sute de ani.

Există, de asemenea, și adverbe specializate pentru utilizarea cu un anumit tip de verbe. Astfel, pe lângă verbele durative pot fi utilizate adverbele de durată *încă și mai*, care arată, de obicei, continuarea procesului exprimat de verb:

Afară mai plouă. El încă doarme.

La rândul lor, verbele momentane pot apărea în combinații cu circumstanțiale care accentuează caracterul punctual al procesului desemnat de verb. Ele precizează momentul producerii evenimentului:

Alpiniștii au atins vârful muntelui la prânz. Am ajuns acasă noaptea târziu. Inamicul a intrat în oraș pe la orele cinci după-amiază. Bătrânul a murit la ora trei.

Din categoria determinanților specializați pentru combinarea cu verbele momentane fac parte și adverbele de declanșare și producere rapidă a proceselor: *brusc, imediat, într-o clipă* etc. Aceste adverbe se combină foarte des cu verbele momentane datorită semantismului lor, întărind astfel caracterul punctual, momentan al procesului desemnat de verb.

În același timp, trebuie observat că relația stabilită între semantica verbului și semantica determinanților verbali nu poate fi absolutizată. După cum ne conving faptele de limbă, nu este exclusă existența unor contexte în care verbele momentane să se combine cu expresii temporale ce sugerează durată. În acest caz, sunt posibile anumite mutații semantice. Uneori verbul însoțit de un astfel de determinant ajunge să exprime repetarea sporadică a acțiunilor: *L-am vizitat timp de cinci ani*. Alteori, verbul cu sens momentan își poate modifica sensul dezvoltând valori durative. De exemplu, în enunțul *Am plecat pentru zece minute.*, verbul a pleca este utilizat în construcție cu un circumstanțial de timp care exprimă durată. În acest context verbul nu mai este folosit cu sensul său de bază „a părăsi pe cineva sau ceva spre a se duce în altă parte”, ci cu sensul de „a lipsi, a absenta” (*Verbul*, 2011, pp. 291, 292).

Uneori combinarea verbului cu diferiți determinanți poate conduce la constituirea unor perechi de sensuri specifice aceluiași verb, deci poate avea drept consecință polisemia verbului. De exemplu, verbul *a se opri* este folosit în enunțurile *Mașina s-a oprit la colțul străzii. Trenul s-a oprit și pasagerii au coborât.* cu sensul „a sta pe loc”. Fiind însă însoțit de determinanți care îi conferă o valoare durativă, acest verb capătă sensul „a rămâne undeva temporar”:

Ne-am oprit o oră pe litoral. Turiiții s-au oprit câteva zile la Brașov.

Pe de altă parte, anumite mutații semantice pot suferi nu doar verbele, ci și adverbele care le determină. Pentru a ilustra această situație, vom compara următoarele două enunțuri, în care pe lângă un verb durativ și pe lângă unul nondurativ, momentan este folosit același adverb temporal:

Citește mereu. și Cade mereu.

După cum putem observa, în primul enunț, care semnifică un proces de lungă durată, adverbul *mereu* este folosit cu sensul „fără încetare”. În cel de al doilea enunț, același adverb are sensul „la intervale foarte scurte”. În acest caz, enunțul exprimă nu un proces de lungă durată, ci o serie de acțiuni momentane.

Un anumit specific prezintă cele două subclase de verbe, durative și momentane, în ce privește combinarea lor cu verbele de aspect. Astfel, verbele de aspect, cu sensul de începere, continuare sau încetare a procesului, se utilizează fără restricții în combinație cu verbele cu trăsătura /+durativ/:

Artistul a început să cânte. Elevul continuă să citească. Muncitorii au încetat să lucreze.

Verbele nondurative pot intra în combinație cu verbele de aspect doar când sunt îndeplinite anumite condiții. După cum demonstrează exemplele analizate, admiterea de către verbele momentane a unui verb de aspect depinde de specificul semantico-gramatical al determinantului aflat în poziția subiectului. În primul rând, combinarea unui verb aspectual cu un verb momentan este posibilă în cazul unui enunț cu subiectul la plural:

Încep să cadă primii fulgi. Încep să vină oaspeții.

În al doilea rând, admit combinarea cu verbele aspectuale și unele verbe momentane, care ajung să semnifice procese de lungă durată:

La un moment dat, avionul începe să cadă. Bursele continuă să cadă.

Observăm că această mutație semantică are legătură cu tipul de actant utilizat în poziția subiectului. Este vorba de procese care, datorită faptului că sunt atribuite anumitor participanți, apar ca fiind de lungă durată.

Conchidem, astfel, că fiecare dintre cele două subtipuri de verbe se caracterizează prin contexte comunicative tipice: verbele durative se combină cu determinanți care au rolul de a preciza derularea internă a proceselor desemnate de verb, iar cele momentane sunt adesea însoțite de determinanți care permit localizarea procesului pe axa temporală. În felul acesta, determinanții verbului au rolul de a specifica anumite trăsături caracteristice lexemelor verbale. Nu mai puțin important este și faptul că, uneori, prezența unui determinant de tip adverbial poate modifica sensul obișnuit al verbului. Pe de altă parte, verbele pot suferi modificări în ce privește temporalitatea internă ca urmare a substituirii participantului plasat în poziția subiectului sau a obiectului.

Opoziția perfectiv ~ imperfectiv. Dimensiunea semantică în funcție de care sunt clasificate verbele în baza acestei opoziții se definește drept orientarea/neorientarea procesului către limita lui internă. Din acest punct de vedere, se delimitează procese care ajung, în mod necesar, la un final și procesele nedirecționate către o limită. Clasele de verbe corespunzătoare acestei opoziții sunt:

1) verbele perfective; semnifică procese care presupun un moment final după atingerea căruia se consumă și nu mai pot continua:

a ajunge, a apune, a se ciocni, a da, a exploda, a intra, a izbucni, a se întâlni, a lovi, a lua, a răsări, a sosi, a se trezi etc.

2) verbele imperfective; exprimă procese care nu au o limită internă:

a alerga, a aștepta, a se bucura, a călători, a discuta, a dormi, a exista, a locui, a păzi, a povesti, a respecta, a sta, a străluci, a suferi, a ști, a tremura etc.

Observăm că deosebirea esențială dintre procesele perfective și cele imperfective rezidă în natura fazei finale. Procesul perfectiv ajunge la final prin îndeplinirea, încheierea, epuizarea sa, iar procesul imperfectiv se poate finaliza doar fiind oprit din desfășurare sub influența unui factor extern. În felul acesta, verbele perfective prezintă procesul cu eventualul său rezultat, în același timp, verbele imperfective descriu procese care pot continua până în momentul în care sunt întrerupte. Să comparăm procesele desemnate de verbele din următoarele enunțuri:

În primăvara anului 101, Traian trece Dunărea. și Țăranii își lucrează pământul.

Analiza acestor enunțuri demonstrează că, în primul caz, verbul desemnează un proces cu limită internă. În același timp, verbul din cel de al doilea enunț semnifică un proces care poate continua un timp indeterminat.

O clasificare având o anumită tangență cu distincția perfectiv ~ imperfectiv este cea realizată în baza opoziției telic ~ atelic (Schogt, 1964, p. 4). Distincția în cauză, la fel ca și cea anterioară, se sprijină pe ceea ce constituie faza finală a procesului, reprezentând, de aceasta dată, rezultatul la care se ajunge în urma desfășurării procesului. Astfel, verbele telice semnifică acțiuni orientate spre atingerea unui scop bine definit. Finalizarea unor astfel de acțiuni presupune obținerea unui rezultat clar reprezentând o schimbare de stare sau instituirea unei stări. În enunț, în cazul verbelor tranzitive telice, această trăsătură semantică este accentuată prin exprimarea complementului direct:

a construi (o casă), a desena (o floare), a prinde (un iepure), a scrie (o carte).

Verbele atelice exprimă acțiuni care nu au un scop, un rezultat clar, fiind deschise în ce privește durata sau modul de desfășurare. Chiar dacă sunt tranzitive, aceste verbe pot fi folosite fără ca să fie specificat în structura enunțului un obiect direct:

a alerga, a citi, a dormi, a gândi, a înota, a merge.

După cum observăm, diferența cheie dintre cele două tipuri de verbe este dată de prezența sau absența unui scop sau rezultat bine definit. Testul folosit frecvent pentru delimitarea verbelor telice de cele atelice este admiterea de către verbul respectiv a determinanților cu o semantică specifică. Astfel, printre elementele contextuale care precizează caracterul telic sau atelic al unui proces pot fi subiectul, dar și anumite componente circumstanțiale (Popescu, 2000, p. 66). Din acest punct de vedere, verbele telice admit în poziția subiectului, de obicei, un determinant marcat drept /+uman/, deoarece doar acțiunile unui astfel de participant sunt volitive și au caracter intențional. În același timp, printre elementele a căror semnificație include trăsătura intenționalitate se numără determinanții de tip circumstanțial, precum *intenționat, cu bună știință*:

*Ion intenționat a spart geamul cu o piatră., dar *Piatra intenționat a spart geamul.*

Analiza acestor enunțuri demonstrează clar că, chiar și în cazul aceluiași verb, caracterul telic sau atelic și, respectiv, combinarea cu un circumstanțial având valoare intențională depind de actantul care apare în poziția subiectului.

3. Clasificarea verbelor în funcție de trăsăturile implicaționale. Implicația verbului are la bază informația privind relațiile stabilite între proces și participanții implicați. În planul analizei concrete, implicația este descrisă în termenii relațiilor dintre verbul predicat și rolurile tematice și circumstanțele cerute. Se poate constata o anumită tangență între acest constituent și ceea ce se înțelege, de obicei, prin valență. De menționat însă că valența constituie doar o anumită parte din ceea ce reprezintă potențialul implicațional al unui semnificat lexical.

Capacitatea verbului de a pronostica participanții la evenimentul descris de enunț se explică prin specificul denotativ al acestei părți de vorbire. Verbele denumesc

processe apărând în calitate de element central al stărilor de lucruri din realitate. Astfel, datorită legăturii strânse dintre proces și situație verbul ajunge să conțină și anumite informații despre participanții la situație. Din aceste considerente verbul este prezentat ca fiind un element cu trăsături duble: de unitate nominativă și de sintagmă virtuală.

Fiind o componentă a valorii funcțional-semantice a verbului, implicația este dependentă de dimensiunea lui semantică. Implicația verbului ca parte de vorbire (adică sistemul de actanți și circumstanțe la nivelul întregii clase) este determinată de semul categorial /+proces/. Anume procesul în calitate sa de semn dinamic cu desfășurare în timp implică un punct de plecare, o sursă (agentul), un punct final, un obiect afectat de proces (pacientul), un participant în favoarea/defavoarea căruia se realizează procesul (destinatarul), diferite circumstanțe locale, temporale, modale, cauzale, condiționale etc. Astfel arată sistemul general de actanți și de circumstanțe implicați de verb. Trebuie avut însă în vedere că fiecare unitate lexicală din această clasă se caracterizează printr-o structură actanțială proprie, fiind determinată de specificul semnificatului referențial.

Trăsăturile semantice care constituie implicația verbului sunt de natură relațională determinând capacitatea combinatorie a verbului. După cum se menționează în studiile de specialitate, implicația, pentru care se mai folosește și termenul schemă actanțială a verbului, conține următoarele informații: a) numărul de poziții deschise, b) rolurile tematice atribuite fiecărui actant, c) obligativitatea sau neobligativitatea saturării fiecărei poziții (DSL, 2001, p. 398).

Dacă ținem cont de capacitatea verbelor de a se combina cu anumiți determinanți având caracter obligatoriu (așa-numiții determinanți interni), putem delimita următoarele patru clase de verbe:

1) verbe avalente (zerovalente); nu implică niciun determinant cu statut obligatoriu: *a ploua, a ninge*;

2) verbe monovalente; reclamă prezența unui determinant obligatoriu: *a alerga, a cânta*;

3) verbe bivalente; implică doi determinanți cu statut obligatoriu: *a construi, a desena*;

4) verbe trivalente; sunt verbe cu trei determinanți obligatorii: *a da, a divulga*.

O clasificare mai amplă a verbelor bazată pe trăsăturile lor implicaționale are în vedere nu doar numărul, ci și identitatea semantică a actanților și raportul dintre ei. În aceste cazuri trăsăturile implicaționale ale verbului avute în vedere sunt organizate în conformitate cu următoarelor opoziții binare: 1) acțiune orientată ~ acțiune neorientată; 2) agentiv ~ nonagentiv; 3) intenționalitate ~ nonintenționalitate; 4) cauzativ ~ noncauzativ.

Opoziția acțiune orientată ~ acțiune neorientată. Pentru distincția în cauză contează capacitatea verbelor de a admite doi actanți de bază considerați protagoniștii procesului, și anume subiectul și obiectul, dar și orientarea acțiunii

în raport cu aceste roluri. Examinează din punctul de vedere al posibilității de a stabili relații cu protagoniștii menționați, procesele desemnate de verbele din limba română sunt de trei tipuri:

1) procese care implică doi protagoniști: un subiect și un obiect; sunt desemnate în limbă cu ajutorul verbelor tranzitive;

2) procese cu un singur protagonist: subiectul; sunt marcate prin verbele intransitive și

3) procese fără niciun protagonist; e vorba de procesele desemnate prin verbele impersonale.

Dacă luăm în considerare, pe lângă capacitatea verbelor de a implica un subiect și un obiect, și orientarea acțiunii pe axa subiect – acțiune – obiect, atunci distingem următoarele clase de verbe:

1. Verbe tranzitive; semnifică procese care implică atât rolul de subiect, cât și pe cel de obiect. După statutul acestor roluri, dar și în funcție de orientarea procesului între subiect și obiect se disting următoarele subclase de verbe tranzitive:

a) verbe tranzitive directe; exprimă acțiuni care pornesc de la un subiect și se extind asupra unui obiect; în enunț pot primi un complement direct: *a coase (o haină), a duce (un sac), a cosi (iarbă), a strânge (ciuperci), a scrie (un roman)*;

b) verbe tranzitive reflexive; denumesc acțiuni care se răsfrâng asupra subiectului însuși. Ele conțin în structura lor formele neaccentuate ale pronumelor reflexive. În enunț valoarea reflexivă poate fi reliefată cu ajutorul formelor accentuate ale pronumelor reflexive: *a se îmbrăca (pe sine), a se pieptăna (pe sine), a se cunoaște (pe sine), a se lăuda (pe sine)*;

c) verbe tranzitive reciproce; denumesc acțiuni care se desfășoară între două sau mai multe subiecte acționând unul asupra celuilalt. Verbele tranzitive reciproce sunt verbe pronominale: ele conțin în structura lor forme neaccentuate ale pronumelor reflexive. Se deosebesc de verbele tranzitive-reflexive prin faptul că se folosesc numai la plural. Valoarea de reciprocitate poate fi întărită cu ajutorul locuțiunii pronominale *unul pe altul* sau cu ajutorul adverbului *reciproc*: *a se ajuta (unul pe altul), a se respecta (unul pe altul), a se învinui (unul pe altul), a se căuta (unul pe altul)*;

2. Verbe intransitive; denumesc acțiuni ale unui subiect ce nu se extind asupra unui obiect oarecare. Verbele din această clasă sunt atât nepronominale (fără *se*), cât și pronominale (cu *se*): *a alerga, a merge, a trăi, a se duce, a se apropia, a se îmbolnăvi*. Diferă de toate celelalte subclase de verbe menționate mai sus prin faptul că nu se combină cu un complement direct și nici nu pot fi însoțite de formele accentuate ale pronumelor reflexive *pe sine* și nici de locuțiunea pronominală *unul pe altul*.

3. Verbe impersonale; semnifică acțiuni care nu pot fi atribuite unui subiect, ele desfășurându-se parcă de la sine. În propoziție ele nu pot avea subiect și se folosesc

numai la pers. 3 sg.: *a ploua, a tuna, a fulgera, a se desprimăvăra, a se lumina, a se întuneca.*

Examinând verbele acestor subclase prin prisma opoziției acțiune orientată ~ acțiune neorientată, constatăm că tranzitivele (directe, reflexive și reciproce) exprimă acțiuni având caracter orientat, iar verbele intransitive și impersonale semnifică acțiuni neorientate. În același timp, primele trei subclase de verbe diferă între ele prin direcția de orientare a acțiunilor desemnate. Modalitatea de orientare a acțiunilor în cazul acestor subclase de verbe ar putea fi prezentată foarte succint cu ajutorul tabelului care urmează.

Verbe tranzitive:	Schema situației desemnate de verb	Exemplu
directe:	<i>Subiect</i> → Acțiune → <i>Obiect</i>	<i>Ion îl laudă pe Vasile.</i>
reflexive:	<i>Subiect (obiect)</i> ⇔ Acțiune	<i>Ion se laudă (pe sine).</i>
reciproce:	<i>Subiect (obiect)</i> ⇔ Acțiune ⇔ <i>Obiect (subiect)</i>	<i>Ion și Vasile se laudă unul pe altul.</i>

Opoziția cauzativ ~ noncauzativ. Distincția dintre subclasele de verbe în acest caz se bazează, de asemenea, pe trăsături de natură implicațională, fiind susținute, evident, de anumite trăsături de ordin semantic. Este știut că verbele marcate drept /+cauzativ/, după numărul de protagoniști implicați, sunt, de fapt, verbe tranzitive. Ceea ce le diferențiază de verbele tranzitive propriu-zise este faptul că ele exprimă o relație nu dintre un participant activ (subiectul) și un participant pasiv (obiectul), ci o relație dintre doi participanți cu capacitate agentivă. Astfel, verbele de acest tip desemnează o situație complexă cuprinzând doi actanți, dintre care primul exercită o acțiune asupra celui de-al doilea și două acțiuni, dintre care una o determină pe cealaltă (Huțanu, Țăra, 2012, p. 404). Cu alte cuvinte, verbul cauzativ semnifică un eveniment în cadrul căruia primul actant îl controlează pe cel de al doilea, determinându-l să realizeze o acțiune sau să-l facă să ajungă într-o anumită stare. Se consideră că relația stabilită între acțiunile celor doi participanți la eveniment este una de tip cauză – efect.

În funcție de specificul lor semantic, verbele cauzative se împart în următoarele subspecii: verbe cauzative de acțiune (*a face să ...*): *a aprinde (lemnele), a deplasa (un obiect), a hrăni (un pui de căprioară), a încetini (un vehicul), a învărti (o roată)* etc.; verbe cauzative de stare (*a face să devină/să fie ...*): *a adormi (un copil), a calma, a deprima, a entuziasma, a fericii, a impresiona, a înveseli, a nenoroci, a șoca* etc. Vom ilustra cazurile de utilizare a acestor specii de verbe examinând următoarele enunțuri:

Vântul clatină copacii. Arta îl emoționează pe om.

După cum observăm, în primul enunț este descrisă o situație cuprinzând o succesiune de acțiuni dintre care prima o declanșează pe cea de-a doua (vântul

care suflă face copacii să se clatine). În cel de al doilea enunț acțiunea primului participant are drept urmare provocarea stării celui alt actant.

Printr-o formulă generalizatoare, structura situațiilor cauzative ar putea fi descrisă astfel.

actant₁ → acțiune cauzatoare → actant₂ → acțiune/stare cauzată

Nucleul semantic al construcției cauzative este acțiunea realizată de cel de-al doilea actant sau starea indusă acestuia. De fapt, studiile consacrate verbelor cauzative relevă, în special, legătura strânsă existentă între cele două acțiuni care compun situația cauzativă. Această relație este relevantă și prin faptul că, după cum se știe, în sistemul limbii, verbele cauzative bivalente constituie perechi corelative cu verbele intransitive noncauzative care exprimă acțiunea sau starea provocată:

Mama adoarme copilul. → Copilul adoarme. Soarele încălzește pământul. → Pământul se încălzește. Vântul stinge focul. → Focul se stinge.

În categoria clasificărilor bazate pe specificul implicațional al verbelor sunt incluse și subclasele de verbe stabilite în conformitate cu următoarele opoziții: agentiv ~ nonagentiv și intenționalitate ~ nonintenționalitate. Subclasificările menționate sunt considerate de tip implicațional, deoarece pentru ele este relevantă caracteristica semantică a unuia dintre actanți, în special, a celui din poziția subiectului. În baza acestor opoziții verbele sunt clasificate, în principal, în funcție de faptul dacă acțiunea desemnată de verb implică sau nu existența unui participant cu trăsătura /+uman/. Este de observat că aceste distincții sunt în mare parte corespondente, însă ele nu se suprapun în absolut toate cazurile.

Cât privește distincția verb agentiv/verb nonagentiv, trebuie menționat că cele dintâi desemnează acțiuni implicând un actant care este în măsură să inițieze și să realizeze acțiunea. Despre un astfel de actant se spune că este dotat cu sursă proprie de energie. Prin urmare, în cazul verbelor agentive, acțiunea este văzută ca o formă de manifestare a unui participant dinamic:

a alerga, a apăra, a construi, a desena, a duce, a lega, a pregăti, a prinde etc.

Verbele nonagentive exprimă acțiuni în realizarea cărora participantul desemnat ca subiect nu are un rol hotărâtor. Acesta este implicat în desfășurarea acțiunii respective, însă nu deține controlul asupra ei. Din categoria verbelor nonagentive fac parte, pe lângă unele verbe de acțiune, cele mai multe verbe de devenire, de stare și de relație:

a îngheța, a se îngheța, a luneca, a se mira, a pierde, a se prăvăli, a se rătăci, a străluci, a tresări, a zvâcni etc.

Pentru distincția în cauză, sunt relevante astfel de trăsături precum control și eficiență. Controlul se observă în cazul în care evenimentul este provocat,

inițiat de un actant înzestrat cu capacitate volițională care, de regulă, este o ființă umană.

Ceea ce trebuie precizat în legătură cu distincția agentiv ~ nonagentiv este că ea nu se suprapune exact opoziției activ ~ nonactiv. Nu orice verb cu trăsătura /+activ/ poate fi considerat și verb agentiv. Acest lucru poate fi demonstrat comparând următoarele enunțuri: *Ion a fost reticent să comunice cu presa.* și **Vântul a ezitat să rupă crengile copacilor.*

Observăm că și verbul *a comunica* din primul enunț, și verbul *a rupe* din cel de al doilea sunt verbe active, însă doar primul este și agentiv, ceea ce poate fi demonstrat prin faptul că doar în acest caz acțiunea apare ca fiind inițiată, realizată și controlată de participantul din poziția subiectului.

La rândul ei, opoziția intenționalitate/nonintenționalitate are în vedere faptul dacă acțiunea desemnată de verb este sau nu determinată de o intenție a participantului subiect.

Astfel, verbele definite prin trăsătura /+intenționalitate/ desemnează acțiuni realizate cu o intenție specifică. În cazul lor, actantul subiect acționează conștient și deliberat în vederea atingerii unui anumit rezultat. Pe de altă parte, verbele nonintenționale exprimă acțiuni efectuate fără un scop sau o intenție specifică. De regulă, au caracter intențional acțiunile ființelor umane (*a alege, a cumpăra, a lucra, a merge, a organiza, a planifica*) și sunt nonintenționale acțiunile atribuite unor corpuri fizice (*a rugini, a înflori*). În această privință ar putea fi ilustrative și enunțurile care urmează.

Ion a umplut găleata cu apă. și *Apa a umplut găleata.*

Trebuie observat însă că distincția acțiune intențională/acțiune nonintențională nu coincide totdeauna cu delimitarea dintre acțiunile ființelor umane și cele ale corpurilor fizice. Și printre cele dintâi există acțiuni care au un caracter nonintențional. Astfel, chiar și atunci când au ca subiect un participant cu trăsătura /+uman/, unele acțiuni sunt realizate involuntar sau ca rezultat al circumstanțelor. Prezentăm câteva verbe desemnând acțiuni care nu sunt controlate sau dorite în mod deliberat:

a cădea, a icni, a îmbătrâni, a încărunți, a plânge, a râde, a tremura.

La finalul acestei analize care este departe de a fi completă, constatăm că verbul ca parte de vorbire se definește printr-o valoare funcțional-semantică înglobând trăsături semantice de natură intensională (forma procesului), extensională (intervalul de desfășurare a procesului) și implicațională (anturajul actanțial). Clasificarea verbelor în funcție de aceste trăsături grupate în conformitate cu natura lor a permis delimitarea unor subclase având la bază distincții și opoziții care prezintă un anumit specific pentru fiecare tip în parte.

O astfel de analiză a semanticii verbale oferă posibilitatea examinării raportului stabilit între trăsăturile de diferite tipuri din structura semantică

a unităților lexicale din clasa verbului. Este vorba, în acest caz, despre două tipuri de raporturi. Primul tip de raport este cel stabilit între trăsăturile intensionale (în baza cărora verbele sunt grupate în verbe de acțiune, de devenire, de stare și de relație) și cele de natură extensională (durata procesului) și implicațională (anturajul actanțial). În cadrul acestui tip de raport trăsăturile intensionale reprezintă pentru cele de natură extensională și implicațională contextul intern. Cel de al doilea tip de raport avut aici în vedere se stabilește la nivelul enunțului între trăsăturile de natură intensională, extensională și implicațională ale verbului, pe de o parte, și semnificația determinantilor verbali, pe de alta, aceștia de la urmă reprezentând contextul extern.

Menționăm, de asemenea, că în cazul unor sfere semantice, cum ar fi extensiunea și implicația verbului, au fost stabilite mai multe opoziții servind drept bază pentru gruparea verbelor. S-ar putea admite că unele dintre acestea sunt opoziții centrale, în timp ce altele ar reprezenta niște opoziții suplimentare care le completează pe cele dintâi. Deocamdată este dificil să se spună care este corelația dintre aceste opoziții. Un răspuns la această întrebare ar putea fi găsit doar pornind de la analiza unui număr mai mare de verbe, ceea ce ar putea să reprezinte o sarcină a unor cercetări ulterioare.

Referințe bibliografice:

CONSTANTINOVICI, Elena. *Semantica și morfosintaxa verbului în limba română*. Chișinău, 2007.

COȘERIU, Eugen. Aspect verbal ou aspects verbaux? Quelques questions de théorie et de méthode. In: MARTIN R. B., DAVID J. (ed.) *La notion d'aspect*, Paris, 1980, pp. 13-25.

COȘERIU, Eugen. Principii de sintaxă funcțională. În: Eugen Coșeriu. *Prelegeri și conferințe (1992–1993)*. Supliment al publicației Anuar de lingvistică și istorie literară, T. XXXIII (1992–1993). Seria A. Lingvistica. Iași, 1994. pp. 65-82.

COȘERIU, Eugen. Principii de sintaxă funcțională. În: *Dacoromania*, serie nouă, I, Cluj-Napoca, 1994–1995, pp. 29-68.

DSL = BIDU-VRÂNCEANU, Angela, CĂLĂRAȘU, Cristina, IONESCU-RUXĂNDIOIU, Liliana, MANCAȘ, Mihaela, PANĂ DINDELEGAN, Gabriela. *Dicționar de științe ale limbii*. București: Nemira, 2001.

EVSEEV, Ivan. *Semantica verbului, categoriile de acțiune, devenire și stare*. Timișoara: Facla, 1974.

FEUILLET, Jack. Typologie des oppositions aspectuelles. In: *Linx*, 45, 2001 [online]. Disponibil: <http://linx.revues.org/832> [citată 03.10.2023].

GALR, I = *Gramatica limbii române*. Vol. 1: *Cuvântul*. București: Editura Academiei Române, 2005. 712 p.

HUȚANU, Monica, ȚÂRA, George Bogdan. Observații asupra construcțiilor cauzative analitice în limba română. În: *Quaestiones romanicae*. Lucrările Colocviului Internațional

Comunicare și cultură în România europeană (ediția I, 15-16 iunie 2012). Szeged: JatePress, 2012.

MARTIN, Robert. Temporalité et «classes de verbes». In: *L'Information Grammaticale*, 1988, n. 39, pp. 3-8.

POPESCU, Floriana. *Tempo-aspectualitate contrastivă (în engleză și română)*. Iași: Spanda, 2000.

RECANATI, Catherine, RECANATI, François. La classification de Vendler revue et corrigée. In: *Cahiers Chronos*, Rodopi, 1999, 4, pp. 167-184.

RENAUD, Francis. Est-il possible d'effectuer une classification des types de situations vendleriennes par des tests syntaxiques? In: *L'Information Grammaticale*, 2002, n. 95, pp. 23-26.

SCHOGT, H. G. L'aspect verbal en français et l'élimination du passé simple. In: *Word*, 1964, vol. 20, no. 1, pp. 1-17.

VENDLER, Zenó. Verbs and times. In: *The Philosophical Review*, 1957, vol. 66, no. 2, pp. 143-160.

Verbul = *Identitatea lexicală și morfologică a limbii române în contextul multilingvistic european: consonanțe și disonanțe*. Vol. 1. *Verbul*. Suceava: Editura Universității „Ștefan cel Mare”, 2011.

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.

Primit: 05.02.2024

Acceptat: 23.05.2024